



David Satter

Čím méně víte, tím lépe spíte

Ruská cesta
k teroru a diktatuře
za Jelcina a Putina

PROSTOR

S doslovem Michaela Romancova

Vzestup zločinecké oligarchie a používání násilných a nelegálních metod při budování autoritářského režimu nevyhnutelně měly vliv na vědomí společnosti. Vedly k rozmlžení morálních rozlišení, k nárůstu iracionality a ke lhostejnosti vůči hodnotě lidského života. Rozmlžení morálních rozlišení bylo přirozeným následkem transformačního procesu, který odměňoval zločinnost. Úspěch byl v Rusku tak těsně spojený se zločinem, že nikoho nepřekvapilo, když se gangsteři stali politickými vůdci. Otari Kvantrišvili, z něhož se stal jeden z hlavních moskevských prominentů, svou kriminální dráhu započal v osmdesátých letech, kdy řídil vlastní gang, který se zabýval měnovými spekulacemi, hazardem a vybíráním výpalného od prostitutek pracujících v předních moskevských hotelech. Pro řízení těchto aktivit Kvantrišvili založil holdingovou společnost jménem Association Twenty-First Century, jež se později chtěla věnovat exportu ropy, dřeva a barevných kovů. Přístup k surovinám vyžadoval politické konexe. K těm Kvantrišvilimu dopomohl Josif Kobzon, zpěvák s vazbami na politické vůdce. Přes Kobzona, jenž měl v jeho organizaci funkci „viceprezidenta pro humanitární otázky“, Kvantrišvili navázal vztahy s Jelcinovou suitou, bývalým starostou Lužkovem a vysoce postavenými představiteli FSB a MVD. Kvantišvili působil rovněž jako arbitr v kriminálních sporech a brzy se z něj stal neoficiální vyslanec organizovaného zločinu do světa vyšší společnosti a zástupce společnosti v podsvětí.¹⁰²

Association Twenty-First Century si rychle získala proslulost jako organizace, která uměla lidem pomáhat s „řešením problémů“. Zločinci Kvantrišviliho vyhledávali, když potřebovali pomoci s úřady, a podnikatelé se na něj obraceli kvůli pomoci s gangy. Aby si vylepšil pověst, založil Kvantrišvili Jašinův fond pro sociální ochranu sportovců. To z něj učinilo moskevskou celebritu. Byl zván do televize, aby debatoval o životních podmínkách atletů, a stal se častým hostem na soutěžích krásy, sportovních událostech a večírcích celebrit. Koncem roku 1993 se rozhodl vstoupit do politiky a založil vlastní politickou stranu jménem Ruští sportovci. Když však 5. dubna 1994 obklopen bodyguardy odcházel z veřejných lázní, zabil ho odstřelovač. Jeho pohřbu se zúčastnili stejnou měrou členové politické a kulturní elity i vůdčí představitelé organizovaného zločinu. Pohřeb navštívil Lužkov, Gusinskij, Jelcinův tenisový trenér Šamil Tarpiščev a oblíbený zpěvák Alexandr Rosenbaum. Zatímco byl Kvantrišvili ukládán k poslednímu odpočinku, Rosenbaum prohlásil: „Země ztratila – nebojím se použít to slovo – jednoho ze svých vůdců.“¹⁰³

Dalším takovým vůdcem byl Anatolij Bykov, jehož organizovaná zločinecká skupina během jedné z nejkrvavějších epizod ruské privatizace ovládla Krasnojarskou hliníkárnou (KRAZ). Bykov byl zapleten do vražd ústředních postav krasnojarského podsvětí a do vražd podnikatelů, kteří dříve platili výpalné nedávno zesnulým policistům a nechtěli je platit i Bykovovi. Během deseti dnů na konci července a začátku srpna 1994 bylo zabito pět předních krasnojarských podnikatelů. Následovaly desítky dalších vražd. Mezi oběťmi byli vládní představitelé, podnikatelé a Mustaf Mustafin, který do Krasnojarsku dorazil z Moskvy, aby Bykova donutil dát peníze do všeruské zločinecké

pokladny (do *obščaku*). Zabiti byli také atentátníci, kteří měli za úkol Bykova zavraždit, a čtyři podnikatelé, které Bykov mylně pokládal za nájemné vrahy. Nejen že Bykovovi zabijáci své oběti kosili za plného denního světla, navíc zastřelili každého, kdo se jim připlétl do cesty. Když kandidoval do Zákonodárného shromáždění Krasnojarského kraje, přiznal Bykov, že několikrát „zariskoval a udělal něco nelegálního“, ale tvrdil, že zákon porušoval jenom proto, aby v kraji zavedl pořádek a zbavil jej zločinců. Získal 80 procent hlasů.¹⁰⁴

Jeden z nejkrutějších ruských kriminálníků byl Alexandr Solonik („Saša Makedonský“), nájemný vrah proslulý mimo jiné tím, že dokázal přesně střílet ze dvou pistolí najednou. Solonik se dal dohromady s jednou z nejoslnivějších žen Ruska, bývalou ruskou miss Světlanou Kotovovou. Potkali se v moskevském nočním klubu při oslavách příchodu roku 1997 a Kotovová na Solonikovo pozvání 25. ledna odcestovala do Řecka. Po příletu byla zahrnuta květinami a šofér ji mercedesem zavezl do Solonikovy vily. V telefonním hovoru své matce sdělila, že prožívá něco zázračného. Zázrak skončil 30. ledna, kdy do vily vtrhli gangsteři z kurganské zločinecké organizace. Zatímco gangsteři se Solonikem rozmlouvali, jeden z nich mu hodil kolem krku tenkou šňůru a zezadu jej uškrtil. Světlanu pak členové skupiny našli ve druhém patře a také ji uškrtili, aby odstranili případného svědka.¹⁰⁵

Jelcinovu dobu charakterizoval také rozšířený mysticismus a víra v paranormální jevy. Namísto zdiskreditované komunistické ideologie se lidé pro výklad toho, co se kolem nich dělo, obrátili k čarodějnicím, kouzelníkům a věštčům.

Na začátku devadesátých let byl nejoblíbenější ruskou

celebritou Anatolij Kašpirovskij, psychiatr a vyškolený hypnotizér, který v televizi vedl léčebné seance, v nichž léčil všechno od vysokého krevního tlaku a zranění kyčle po emocionální nepohodu. Byl oblečen celý v černém a mluvil hlasem, který pozorovatelé popisovali jako zároveň „uklidňující a podivně výhružný“¹⁰⁶ a jímž uváděl televizní diváky do transu. Při jeho živých vystoupeních se diváci svíjeli a vzlykali na jeho povel v domněnku, že jsou svědky vymítání démonů. Oblíbený byl také Allan Čumak, bývalý novinář s hřívou bílých vlasů, který vždy po krátkém úvodu začal pomalu pohybovat rukama přes televizní obrazovku, čímž prý nabíjel ozdravnou energií rendlíky s vodou, které miliony lidí umístily před své televizory. Čumak léčil různé neduhy. První část seance mohla být určena třeba lidem s alergiemi. Lidem s žaludečními problémy bylo řečeno, ať si pořad naladí později.¹⁰⁷

Z okultních služeb se v Rusku stal velký byznys. Manželky se obracely na čarodějnice, aby jim pomohly získat zpět manžely nebo uhranuly jejich sokyně. Někdy klientka čarodějnici požádala, ať změní chování jejího partnera. Za tím účelem čarodějnice podle fotografie vyrobila voskovou figurku osoby, jejíž chování se mělo změnit, a na chvíli zabodla jehlu do jejích intimních partií.¹⁰⁸ Podnikatelé se s kouzelníky radili předtím, než učinili nějaké rozhodnutí, když chtěli identifikovat nepřátele, předpovědět výsledky nadcházejícího právního sporu nebo vybrat terč nájemné vraždy. Ruská pravoslavná církev těmto tendencím nevzdorovala a místo toho se sama proměnila v jakýsi kult, jehož kněží za úplaty vymítali „nečisté síly“ a žehnali firmám, bankám, domovům, automobilům a v jednom případě i tanku.¹⁰⁹

Mezi mnohé náboženské skupiny, které v Rusku působily, patřila japonská apokalyptická sekta Óm šinrikjó, která

učila, že konec světa přijde v roce 1997 a jenom její členové se zachrání. Vůdci sekty navázali styky s vrcholnými ruskými představiteli včetně Olega Lobova, tajemníka Rady bezpečnosti. Díky jeho pomoci mohli členové sekty cvičit na ruských vojenských základnách a nakupovat moderní zbraně.¹¹⁰ Sektě byla zakázána činnost poté, co několik jejích členů spáchalo v tokijském metru útok sarinem, který zabil dvanáct lidí a více než dva tisíce jich zranil. Tou dobou sekta Óm šinrikjó měla podle některých odhadů v Rusku osmkrát více vyznavačů než v Japonsku.¹¹¹

Konečně v Rusku došlo také k drastickému snížení hodnoty lidského života, dokonce i ve srovnání se sovětskými dobami. V devadesátých letech roční počet vražd dosáhl čtyřiceti tisíc, třikrát vyššího čísla než v roce 1990. Ve srovnání s Angličanem čelil průměrný Rus pětikrát vyššímu riziku, že zemře při dopravní nehodě, pětadvacetkrát vyššímu riziku, že se omylem otráví, sedmkrát vyššímu riziku, že spáchá sebevraždu, a čtyřiapadesátkrát vyššímu riziku, že bude zavražděn.¹¹²

Když jsem v roce 1992 bydlel v Moskvě, zažil jsem mrazivé setkání s tímto rodícím se postojem k lidskému životu. Jednoho říjnového večera jsem opustil svůj byt v moskevském Kolomenském rajonu, abych se vydal na procházku. V časném soumraku už bylo cítit blížící se zimu. Přecházel jsem přes improvizovaný trh poblíž stanice metra, kde Rusové prodávali svůj majetek, a míjel jsem stánky, v nichž Gruzínci vyhnání válkou v Abcházii smažili *čapuri*, a kiosky vybavené železnými mřížemi, jejichž majitelé prodávali cigarety, vodu a tyčinky Snickers malým okénkem umístěným hluboko pod úrovní očí, takže se zákazníci museli sklonit, aby s prodáváči mohli mluvit.

Dříve v Rusku nebývalo moc automobilů, ale nyní byl na Andropovově prospektu hustý provoz a mnoho zahraničních vozidel. Zahnul jsem dolů do Sudostroitel'noj ulice, přešel kolem řad betonových paneláků a zastavil se u kovové vývěsní tabule plné lístků od lidí, kteří si chtěli najít ubytování nebo něco vyměnit. Na jedné z ručně psaných zpráv stálo: „Jste nemocní a osamělí? Jsme připraveni pomoci.“ Autor inzerátu nabízel, že svobodným osobám v obtížné situaci poskytne doživotní péči výměnou za to, že mu klienti předají do vlastnictví svůj byt. Lístek neuváděl jméno ani adresu organizace, jenom telefonní číslo. Inzerent sliboval, že se postará o právní formality, a tvrdil, že mnoha lidem z okolí už pomáhá.

Dlouho jsem tam stál v ostrém větru a studoval ten inzerát. Po pádu komunismu Rusové mohli své byty získat do osobního vlastnictví. V části města, kde vývěsní tabule stála, žilo mnoho lidí o samotě. Bylo to poprvé, kdy jsem se s tímto typem podvodu setkal, ale intuitivně jsem vy cítil, že kdo nabídku přijme, podepíše si rozsudek smrti. Brzy jsem se dozvěděl, že mé podezření nebylo nepodložené. V lesích a na smetištích po celém Rusku byly nalezeny stovky, možná tisíce těl těch, kdo na dohodu přistoupili.

Starost ruské vlády o lidský život nebyla o moc větší. V Jelcinově době ruští občané přišli o celý světonázor, který dával jejich životům smysl, jakkoliv falešný. Na tuto traumatickou zkušenost ruská vláda zareagovala tak, že zrušila všechna omezení na prodej alkoholu. To vedlo k tomu, že za dobu, kdy se kupní síla průměrného Rusa snížila na polovinu, poměr průměrného platu k ceně vodky třikrát vzrostl. Éra levné vodky a výsledné otupění populace snížily odpor vůči rozkrádání země, ale za cenu vážného poškození zdraví národa.¹¹³

Vláda zároveň nedokázala ufinancovat systém veřejného zdravotnictví. Rusové poprvé museli platit za řadu lékařských služeb – od potřebných léků až po životně důležité operace –, které byly dříve zadarmo. Mnozí si to nemohli dovolit a rezignovali na své životy. Podle různých odhadů za Jelcina pět až šest milionů lidí zemřelo předčasně.¹¹⁴ Igor Gundarov, ředitel Ruského státního střediska profylaktické medicíny, vnímal devadesátá léta jako dobu, kdy v Rusku docházelo k pokusu o „transplantaci duší“, o „nahrazení staré, ne-tržní duše novým, pragmatickým a obchodnickým přístupem k životu. Změnu nedoprovázela snaha zdůvodnit ..., proč by se měla uskutečnit. Pro mnoho lidí, kteří potřebovali mít pro co žít, byla tato změna nesnesitelná. Ztratili vůli žít, protože život už neměl žádný smysl.“¹¹⁵

Jelcin dostal příležitost, jaká se naskytne jen málokomu. Byl mimořádně oblíbenou hlavou státu v rozhodujícím okamžiku jeho dějin po pádu Sovětského svazu a býval by mohl přispět k tomu, aby se Rusko jednou provždy rozešlo se svou totalitní minulostí. Bohužel však komunismus chápal jako ekonomický fenomén a předpokládal, že ke vzniku demokracie bude zapotřebí jenom změnit ekonomické struktury. Komunismus, který propagoval „třídní hodnoty“, však ve skutečnosti vždycky byl morální fenomén, jehož chyby bylo možné napravit jenom obnovením oněch univerzálních hodnot, které komunistický systém popíral. To v první řadě znamenalo ustavení vlády práva. Protože se Jelcin soustředil na zavádění kapitalismu, aniž se zajímal o zákonný průběh transformace, zajistil, že Rusko ovládnou zločinci a že útlak neskončí, nýbrž jenom vstoupí do nové fáze.

Když Jelcin předával moc Putinovi, řekl mu: „Postarejte

se o Rusko.“ Vyčerpaná a demoralizovaná země nechovala k odcházejícímu Jelcinovi žádné sympatie. Putina však přivítala v naději, že jeho zvolení bude znamenat začátek něčeho nového.